

Національний військово-історичний музей України
Чернігівська обласна державна адміністрація

Крути

100 років
подвигу

1918 - 2018

Київ - Чернігів - 2018

Крути – народження нового українця

Євген Маланюк

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного військово-історичного музею
України 15 січня 2018 року, протокол №1.

Текст, пошук та підбір ілюстрацій:

Ярослав Тинченко, кандидат історичних
наук, заступник директора Національного
військово-історичного музею України

Крути: 100 років подвигу, 1918–2018 / Упор.
Тинченко Я.Ю. – К.: ЛАТ & К, 2018. – 48 с.

© Національний військово-історичний музей України
© Тинченко Я. Ю.

Перша Українська маніфестація на Софійській площі у Києві у березні 1917 року

«Нас – 30-мільйонний народ, ми маємо право на власну державу і власну армію»

– заявив у березні 1917 р. керівник Українського військового клубу ім. гетьмана Павла Полуботка Микола Міхновський. У той час колишня Російська імперія розвалювалась внаслідок революційного піднесення народу. На фронті Першої світової війни у складі російської армії вже воювали латиські та чеські, сербські та польські, грузинські та вірменські частини. Поруч із ними у травні 1917 р. з'явилися і перші українські частини – 1-й Український козацький полк ім. Б.Хмельницького, який зібрався з добровольців – на заклик М.Міхновського. З початку березня 1917 р. у Києві почала діяти Центральна Рада – прообраз українського уряду та парламенту, створеного місцевою інтелігенцією, активістами з числа селянства та військових. Російський Тимчасовий уряд ставився до Ради легковажно, та коли у Києві з'явилися хоч і невеличкі, але власні збройні сили, офіційний Петроград мусив змінити свою думку. Спираючись на багнети власних збройних сил – українізованих полків, 20(7) листопада 1917 року Центральна Рада оприлюднила свій 3-й Універсал, в якому проголосила створення Української Народної Республіки, доки що – на федеративних з Росією засадах. Але до розриву із північним сусідом дійшло дуже швидко. У Петрограді стався більшовицький переворот, до влади прийшли російські ліво-радикали. Очолюваний Леніном Радянський Народний Комісаріат оголосив війну Центральній Раді. У свою чергу Рада 22(9) січня 1918 р. видала свій 4-й Універсал, в якому Україна проголошувалася незалежною державою.

Українсько-більшовицька війна

У збройному протистоянні поміж Центральною Радою та більшовицькою Радою народних комісарів, яке почалось у листопаді 1917 року, брало участь загалом кілька десятків тисяч людей.

Спочатку керівники Раднаркому намагались задушити Центральну Раду за допомогою збільшовичених військ старої російської армії. З фронту на Київ вирушило кілька корпусів. Але українізовані частини, які знаходились у прифронтовій смузі, не дали цим корпусам просунутись до Києва. Тоді більшовики вдались до іншої тактики: вони почали агітувати солдатів за мир, обіцяти від імені уряду Леніна, що їм буде роздано землю, а буржуїв та поміщиків ліквідовано. Центральна Рада таких легковажних та кровожерливих обіцянок не роздавала, і її війська внаслідок більшовицького популізму почали стрімко танути. Відтак, наприкінці 1917 року довелося ввести добровільний принцип служби, і в розпорядженні Центральної Ради по всій Україні залишилось заледве 20 тисяч вояків.

Правда, з них також мало хто був готовий проливати кров за незалежність.

У розпорядженні Раднаркому теж були незначні сили, а відтак Леніну довелося залучити до боротьби з Центральною Радою загони балтійських матросів (які, за спогадами очевидців, світилися як ялинки від награваних у петроградських «буржуїв» коштовностей), злочинців, звільнених з кількох в'язниць (зокрема – у Мінську) та інших. Звичайно, до цих «військ» було долучено чималу кількість червоногвардійських загонів з різних регіонів Росії. На чолі більшовицького війства стали старий більшовик, керівник штурму Зимового палацу Володимир Антонов (прізвище мами якого було «Овсієнко», і який, за вказівкою В.Леніна став зватися Антоновим-Овсієнком – аби таким чином задекларувати свої українські коріння) та російський підполковник Микола Муравйов.

У ніч з 21 на 22 грудня 1917 року більшовицькі загони з Петрограду та Москви прибули до Харкова, де з'єдналися з місцевими червоногвардійцями – у більшості робітниками евакуйованих у 1914-1915 роках заводів м. Рига. Війська В.Антонова одразу почали діяти: після коротких сутичок вони роззброїли українські залоги у Харкові та Чугуєві. Опір поставили лише українські військові, які охороняли важливий залізничний вузол – станцію Синельниково. Тут пролилася перша кров: двоє українських старшин (офіцерів) та один фельдфебель, які потрапили до рук червоногвардійців, були страчені.

Серед членів Центральної Ради не було одностайності щодо збройної агресії на сході. З одного боку, Україна, згідно 3-го Універсалу, залишалась федеративною складовою єдиної з Росією держави. З іншого боку, московський уряд також не давав прямої відповіді на питання: чи йде війна, чи ні? І лише військова агресія військ В.Антонова проти української залоги у м. Катеринослав остаточно розвіяла сумніви.

8 січня 1918 року у Катеринославі почалось збройне повстання прибічників більшовиків – місцевої червоної гвардії та українського полку ім. П.Орлика, який перейшов на їх бік. Місцева червона гвардія була добре озброєна зі складів російської армії завдяки особистій вказівці В.Леніна. Збройне протистояння тяг-

нулось два дні, причому комендант міста підполковник Абриньба прагнув мирним шляхом полагодити конфлікт. Але, на ранок 10-го січня до міста прибув московський більшовицький загін – понад 1300 багнетів. Бій спалахнув з новою силою. Зважаючи на велику перевагу у силах більшовиків та деморалізацію серед власних вояків, місцева українська залога в решті решт капітулювала. Її командир, підполковник Дмитро Абриньба, до останньої кулі відстрілювався у приміщенні міського телеграфу, а потім підірвав себе гранатою. З радянського боку загинув 21 червоногвардієць. Кількість загиблих з української сторони достеменно невідома.

15 січня ареною кривавих вуличних боїв поміж військами Центральної Ради та прихильниками більшовиків стала Одеса. Не зважаючи на те, що на боці останніх виступили війська, які прибули з Румунського фронту, українські частини перемогли. Але у військовий конфлікт втрутився ревком Чорноморського флоту. В його керівному складі головну роль відігравали щойно прибулі з Балтійського флоту матроси-більшовики. Розгорнувши шалену агітацію, вони переконали

Будинок 1-го Київського (Костянтинівського) військового училища, де розташовувалась 1-а Українська військова школа ім. Б.Хмельницького, 1914-1917 рр. Нині тут – Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації Збройних Сил України

Будинок на розі вул. Велика Володимирська та нинішньої вул. Ярославів Вал після київських вуличних боїв, фото французького фотографа, лютий 1918 р.

Саме на цьому перехресті двоє невідомих київських гімназистів здійснили подвиг, підірвав гранатами більшовицький кулемет.

частину команд кораблів, що стояли в одеському порту, перейти на їх бік, а іншу – зайняти нейтралітет. Потому кораблі відкрили вогонь по розташуванню українських військ. Стріляли не дуже влучно, а відтак влучили у житлові квартали та госпіталь. Загинуло кілька лікарів, санітарів, одна сестра милосердя та чимало цивільних осіб, у тому числі – жінок та дітей. Аби припинити цю бійню, командування Одеської гайдамацької бригади військ Центральної Ради прийняло рішення залишити місто та відійти вбік станції Бірзула. На ранок 18 січня 1918 року Одеса опинилась у руках прихильників більшовизму.

Всього в одеських вуличних боях загинуло за різними оцінками від 119 до 145 осіб, було поранено – від 309 до 411 людей. Крім того, переможцями пізніше було страчено (скинуто на дно моря з прив'язаними до ніг каменями) 12 офіцерів, частина з яких були полоненими гайдамаками.

22 січня після короткого бою склала зброю оточена більшовицькими військами залога Миколаєва – 130 осіб. Перед тим українськими вояками було вбито 3 та поранено 13 більшовицьких бійців. Втрати серед українських військ, а також доля полонених – невідома.

28 січня загони анархістів – «чорна гвардія» Марусі Нікіфорової, зненацька захопили Єлісаветград (Кропивницький). Від рук чорно-червоних бандитів загинув лише місцевий військовий начальник – полковник Володимирів, який категорично відмовився видавати зброю червоній та чорній гвардії.

Військова агресія Раднаркому проти Центральної Ради спонукала останню до видання 22 січня 1918 року 4-го Універсалу – про незалежність Української Народної Республіки.

Київські вуличні бої

У Києві протягом десяти днів також точилась кривава вулична війна: українські та більшовицькі війська поділили місто на сектори оборони та нещадно вбивали один одного. Повстання у Києві почалось 28 січня на Печерську: червона гвардія заводу «Арсенал» зачинила браму та оголосила про підтримку більшовицького уряду. На бік аресельців перейшла частина солдатів військ Центральної Ради. Першими жертвами стали кілька вояків полку імені Богдана Хмельницького, який дислокувався у казармах поруч. Ці вояки вартували біля «Арсеналу» та зненацька були захоплені повсталими. Більшовики їх убили надзвичайно брутально. На допомогу полоненим кинулись інші вояки з полку ім. Б.Хмельницького. Почався штурм «Арсеналу», який з перемінним успіхом тривав кілька днів.

Слідом за «Арсеналом» почали повстання загони червоної гвардії на Шулявці, Демієвці, Подолі, у головних залізничних майстернях. Подільські червоногвардійці по Андріївському узвозу швидко дістались центру міста – вулиці Володимирської, де захопили найвищу у той час будівлю – готель «Прага». Встановивши на даху кулемети, вони почали засипати кулями будівлю Центральної Ради. На відсіч подільців вирушили січові стрільці та загін працівників військового міністерства Центральної Ради. На розі нинішньої вулиці Богдана Хмельницького та Пушкінської розгорнувся завзятий бій. Червоногвардійці засипали кулями вулицю та не давали українцям перейти у наступ. В якусь мить наперед побіг старшина з жовто-блакитним прапорцем на багнеті. Він добіг до перехрестя та впав поцілений кількома кулями. З останніх сил герой підняв угору рушницю з прапорцем та так і застиг мертвим. Цей подвиг безіменного старшини спонукав інших до відчайдушної атаки. Стрімко перебігши вулицю, кілька десятків українських старшин та добровольців з багнетами атакували червоногвардійців та буквально «винесли» їх з Пушкінської.

На розі інших двох вулиць – Володимирської та Прорізної, здійснили подвиг хлопчачи-гімназисти. У підвалі червоні встановили кулемет, який не давав українцям просунутись по Володимирській вулиці. Двоє малих гімназистів, ховаючись за будинками, підкрались до вікна, з якого строчив кулемет. Один з них мав закинутий за спину учнівський ранець, набитий гранатами, інший діставав ці гранати та жбурляв їх у вікно. Кулеметне гніздо зліквідоване, і загони старшин та добровольців кинулись до «Праги». Готель також було взято штурмом за допомогою гранат та броньовика, який прибув на допомогу українським військам. Розбитих подільських червоногвардійців переслідували січові стрільці.

Повстанський осередок на Шулявці також було зліквідовано дуже швидко. Що ж до демієвських червоногвардійців, то вони, дізнавшись про долю інших загонів, відступили до свого району. Правда, перед тим вони стратили кількох гімназистів, студентів та офіцерів – випадкових перехожих, які їм трапились в районі сучасного Олімпійського стадіону.

На допомогу повсталому «Арсеналу» йшли більшовицькі війська зі сходу, півночі та заходу. Їх намагалися зупинити нечисленні українські загони. Протягом кінця січня – початку лютого 1918 року точились завзяті бої під станціями Бахмач,

Ромодан, Гребінка, Крути на Лівобережжі, та в районі Жмеринки, Бердичева та Вінниці на Правобережжі. Один з цих боїв – під Крутами, нині широко відомий. З українського боку у ньому загинуло не менше 12-15 осіб, ще 29 були захоплені до полону та страчені більшовиками.

З 30 січня у Києві крім «Арсеналу» з'явився ще один осередок боїв – Головні залізничні майстерні, які знаходились поруч з залізничним вокзалом. Повстали прагнули захопити панцирний потяг, а коли їм це не вдалося – забарикадувались у майстернях.

Лише 3 лютого українські війська штурмом захопили «Арсенал», а 4-го – майстерні. При цьому Симон Петлюра, який особисто керував штурмом «Арсеналу», категорично заборонив страчувати полонених червоногвардійців. Його наказ було виконано: жодний з полонених не постраждав.

4 лютого українські захисники столиці мали перепочинок. Загиблі у боях були поховані на кількох цвинтарях Києва. Передусім, українців ховали на Новому (Братському) військовому кладовищі – навпроти Ботанічного саду, яке у 1930-і роки було брутально знищено радянською владою.

А вже 5 до Києва з Лівобережної України підтягнулися більшовицькі війська В.Антонова та М.Муравйова – близько 7 тисяч вояків. Українська сторона за таких умов могла протиставити лише 2 тисячі захисників незалежності. Бої спалахнули з новою силою. Більшовики ввійшли до Києва з півночі – по кризі Дніпра, та з півдня – через залізничний міст (за допомогою панцирного потягу). Аrenoю кривавих боїв стали спочатку – нинішня площа Слави на Печерську, а потім – Маріїнський парк.

Поранених у боях намагались швидко відвозити до госпіталю, у чому самовіддано допомагали працівники та медики станції міської швидкої допомоги (вона існувала вже тоді, але пересувалася на спеціальних парокінних повозках). Забитих обережно клали на лавки, що знаходились у парках, та чимось прикривали, навіть – газетами. Найбільша кількість тіл загиблих знаходилась за будинком Купецьких зборів (нині – Консерваторії), в районі нинішньої арки Дружби народів. Головним завданням української залоги Києва було протриматись у місті до часу укладення мирного договору у Брест-Литовську поміж представниками Центральної Ради та Четверного союзу. Німці наполягали на тому, що вони підпишуть угоду з тим урядом, який на момент її підписання буде здатним підтвердити по телеграфу з Києва про своє існування. Берестейський мир було укладено у ніч з 8 на 9 лютого 1918 року, і тієї ж миті українське військове командування віддало наказ про евакуацію міста. Передусім на броньовиках було вивезено золотий запас та державні клейноди. Потім по Брест-Литовському шосе вбік Житомира потягнулись українські війська та добровольці, які пристали до них під час боїв.

Більшовики були настільки виснажені та знекровлені цими боями, що не стали переслідувати українців. Свою лють вони обернули проти мешканців заможних кварталів міста. З наказу М.Муравйова більшовицькі загони вдирались до будинків та вбивали на місці всіх офіцерів, юнкерів та взагалі – «буржуїв». Цікаво підкреслити, що чимало жертв червоного терору під час вуличних боїв зберігали нейтралітет та вважали, що українсько-більшовицька боротьба – це не їх спра-

Олександрівська церква, навколо якої у 1917–1919 рр. масово ховали загиблих: захисників УНР та прибічників більшовизму. Нині поруч з цим місцем знаходиться могила та пам'ятник генералу Ватутіну, вул. Грушевського, Київ.

ва. Також на місці вбивались усі особи, які мали при собі посвідчення, написані українською мовою.

Найбільш важливих заарештованих червоногвардійці відводили до Маріїнського палацу, де знаходився штаб більшовиків. Після допиту більшість з них страчувалась: одразу навпроти палацу. Тут було викопано величезну яму, куди скидалися усі жертви більшовицького терору. Крім того, сюди ж було скинуто і тіла українських вояків, які залишалися у Маріїнському парку та на Печерську. У тому ж Маріїнському парку, біля Олександрівської церкви було влаштовано братську могилу більшовиків, загиблих у боях з військами Центральної Ради. Всього там було поховано 760 червоногвардійців та революційних солдатів.

Визволення країни, жертви більшовиків

Тим часом війська Центральної Ради поступово почали відчищати від збільшовичених частин старої російської армії Полісся та Волинь. Ними було зайнято Бердичів, Житомир, Сарни. Українські повстанські загони на Київщині також почали збройну боротьбу проти збільшовичених військ. Іноді ця боротьба виливалась у трагічні випадки. Наприклад, більшовиками вдалося захопити кількох поранених добровольців з загону вільного козацтва Білоцерківщини, які були живцем спалені. На Полтавщині більшовицькі ватажки вирізали цілі родини, які підтримували Центральну Раду. Пізніше у наступ перейшли нові союзники Центральної Ради: німецькі та австро-угорські війська.

Вже 2 березня 1918 року українські та союзні війська практично без бою звільнили столицю України: більшовицькі вояки, влаштувавши погром у Києві, потому роз'їхались по домівках, переважно – до Росії. У Києві всі війська Центральної Ради було переформовано у славетну Запорізьку дивізію, яка протягом березня-квітня цілком звільнила Лівобережну та Південну Україну від більшовицьких загарбників. У цих боях запорожці втратили близько 100 людей забитими, ще 400 – пораненими.

У березні 1918 року стараннями української влади у Києві було проведено ексгумацію братської могили навпроти Маріїнського парку, а також інші місця поховання жертв більшовицького терору. Загалом було виявлено 2587 тіл. У це число входять і вояки Центральної Ради, які загинули у київських вуличних боях протягом 5-8 лютого. Переважна більшість тіл була впізнана родичами та перепохована на інших цвинтарях. Неідентифікованими залишилось 500 тіл: переважно офіцерів та українських вояків, які закопали у тій самій братській могилі навпроти Маріїнського палацу. До Другої світової війни кияни ще пам'ятали про цю братську могилу, яку радянська влада не наважувалась знищити. Але вже по Другій світовій у місті практично не залишалось людей, які б знали про цю могилу, а відтак – вона була залита бетоном, а згори «запакована» гранітними плитами. Фактично, ця могила існує і донині, але – під червоним гранітом біля Маріїнського палацу.

Таким чином, почавши з кількох жертв на станції Синельниково, українсько-більшовицька війна вже за кілька тижнів переросла у надзвичайно жорстоку боротьбу, в результаті якої загинуло кілька тисяч киян та захисників столиці. Але це був лише початок... Збройна боротьба Української Народної Республіки за свою незалежність тривала до кінця 1921 року, а партизанська війна, подекуди – до 1924 року. Героїв та жертв цієї боротьби можна рахувати десятками тисяч. І це і є справжня ціна крові, сповна сплачена за незалежність України.

Бій під Крутами

На початку січня 1918 року військове керівництво Центральної Ради вживало заходів, аби захистити столицю України. У різних напрямках були вислані загони добровольців. Один із таких загонів було відправлено в район станції Крути – на залізницю Москва-Київ. Цей загін складався з:

- 1-ї Української військової школи ім. Б.Хмельницького (у складі 4-х сотень) – 12 старшин та 240 юнаків;
- 1-ї сотні Допоміжного студентського куреня Січових Стрільців – 116 студентів та гімназистів (з Українського Народного університету, Київського університету Святого Володимира та 2-ї Кирило-Мефодіївської гімназії) при двох студентах з фельдшерської школи;
- добровольців зі складу Куреня Смерті та Чернігівського коша вільного козацтва – близько 130 вояків.

Командир юнаків 1-ї Української військової школи ім. Б.Хмельницького Аверкдій Гончаренко

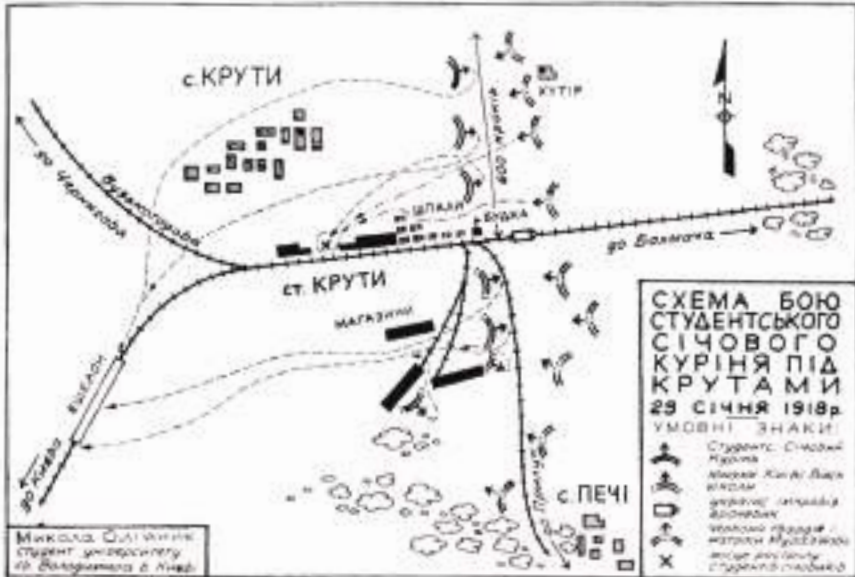

Схема бою під Крутами

Сотник Рябокiнь-Рогоза-Розанiв, колишнiй бунчужний 1-ї сотнi 1-ї Української вiйськової школи

Сотник Сергiй Захвалинський, колишнiй юнак та учасник бою пiд Крутами, який дiстав старшинське звання Армiї УНР за бойовi вiдзначення

Андрiй Чорпiта – учасник бою пiд Крутами у складi 1-ї Української вiйськової школи, «одвiчний юнак». У 1920 р. залишив службу, тому не отримав звання старшини

1-а Українська вiйськова школа iм. Б.Хмельницького була створена у листопадi 1917 року у примiщенi колишнього 1-го Київського вiйськового училища (нинi – Вiйськовий iнститут телекомунiкацiй та iнформатизацiї Збройних Сил України). До школи було переведено юнкерiв-українцiв з російських навчальних закладiв, а також прийнято добровольцiв зi складу українiзованих вiйськ. Начальником школи був сотник Федiр Тимченко, а командиром пiшого куреня – сотник Аверкiй Гончаренко.

У 1-й сотнi Домiжного Студентського куреня було 116 студентiв та гiмназистiв, а також два студенти-медики з фельдшерської школи. До сотнi вступили студенти Українського Народного унiверситету, унiверситету Святого Володимира, також гiмназисти 6-го, 7-го, 8-го класiв 2-ї Кирило-Мефодiївської гiмназiї й кiлька хлопцiв з 1-ї Української гiмназiї iм. Т.Шевченка. Очолював сотню студент Оверко Омельченко – штабс-капiтан російської армiї, який у 1917 р. вступив до Українського Народного унiверситету. Його заступником був гiмназист 8-го класу, прапорщик Павло Кольченко. Безпосереднiм керiвником Студентського куреня був старий виховател ь Володимирського Київського кадетського корпусу полковник М.Сварика.

Похмурий ранок 29 (16) сiчня 1918 р. пiд ст. Крути українськi вiйська готувалися до бою. Загальне керiвництво вiйськами, зосередженими на станцiї, здiйснював начальник 1-ї вiйськової школи сотник Ф.Тимченко. Його штаб розташовувався в ешелонi, що стояв на самiй станцiї та до якого було причеплено окремий вагон з набоями.

За кiлька сотень метрiв перед станцiєю зайняли позицiї українськi пiдроздiли. Лiворуч вiд залiзничного насипу розташувалися студентська сотня та вояки куреня «Смертi», праворуч – юнаки вiйськової школи. Студентська сотня була подiлена на чотири чоти по 28–30 осiб. Три чоти розмiстились на позицiях i почали споруджувати шанцi. Одна чота Студентської сотнi залишилася в якостi резерву на станцiї. Крайнiй лiвий фланг Студентської сотнi прикривали рештки куреня Смертi.

Посвідка 1921 року колишнього юнака Петра Франчука про те, що він брав участь у бою під Крутами

Ці підрозділи були підкріплені кількома кулеметами зі складу юнацької школи. Загальне керівництво лівою ділянкою фронту обійняв командир Студентської сотні, студент Українського Народного університету штаб-капітан Омельченко. Праворуч від залізничного насипу зайняли позиції 1-а, 2-а та 3-я юнацькі сотні 1-ї Української військової школи ім. Б.Хмельницького – разом до 180 старшин та юнаків. У резерві на станції залишилась 4-а юнацька сотня – 60 юнкерів. Напередодні бою на ст. Крути з Києва прибув паротяг з залізничною платформою, на якій було встановлено гармату. Командиром цієї гармати був старшина полку ім. Б.Хмельницького С.Лощенко. Платформа з гарматою зайняла позицію на залізничному торі між лівим та правим флангами українських військ. Начальником всього фронту – як лівого, так і правого флангу, був командир пішого куреня 1-ї Української військової школи сотник А.Гончаренко. Загалом у Крутах перебувало близько 420 студентів, гімназистів та юнаків, які мали на озброєнні 8–10 кулеметів та одну гармату на залізничній платформі. Проти них радянське командування зосереджувало досить значні сили. По-перше, це була т. зв. полтавська колона 1-ї «армії» П.Єгорова, яка нараховувала 1300 багнетів, по-друге – 2-я «армія» Р.Берзіна – понад 3500 багнетів, наре-

288

Посвідчення.

Я хорунжий Кінного Запор. полку
свідчу, що той Швидун Митрофан
15 січня 1918 року в Білках з болша-
вихами, на ст. Крутий, ввів до
бачи кісатини 4ї сатні полка
+ Рієвської Виїскової школи, де і був
раниний в праву ногу в
присутності моєї що і
свідчу. —
27/1/18 хорунжий Бензик
Власовичий підпис хор Бензик
свідчу
27/1/18
27/1/18

Посвідчення за підписом Михайла Бензика на ім'я Митрофана Швидуна про те, що той був поранений під Крутами у праву ногу

Старшина Кінного полку
Чорних Запорозжів
Михайло Бензик,
фото 1920 р.

Випускне фото з Української Господарської академії у Чехословаччині учасника бою під Крутами, старшини Кінного полку Чорних Запорожців Василя Коваленка

Микола Ганкевич, гімназист 2-ї Кирило-Мефодіївської гімназії, загинув під Крутами

Микола Буткевич, у формі хорунжого Армії УНР – колишній гімназист 2-ї Кирило-Мефодіївської гімназії, фото 1922 року

шті – підрозділи з 3-ї «армії» Кудинського – майже 800 багнетів. Безпосередньо під час бою на допомогу цим військам прибув з Олександрівська 1-й Петроградський зведений загін. Отож, радянські війська у кілька разів чисельно переважали захисників Крут.

Наступ більшовиків почався зранку 29 (16) січня 1918 р. На лівому фланзі (проти студентів) наступали матроси-балтійці та сибіряки з «армії» Р.Берзіна. Правий фланг, де знаходились юнаки, атакували червоногвардійці зі складу загонів П.Єгорова.

Кулемети студентів та юнаків стріляли дуже влучно. Гармата С.Лощенка була по тилах ворожого розташування. Радянські війська мали надзвичайно важкі втрати. Солдати-сибіряки повернули назад і замітингували, відмовляючись іти у новий наступ. У цей час гарматна батарея Р.Берзіна, що до того часу досить невдало була по території перед позиціями українських військ, перенесла свій вогонь на саму станцію. Це спонукало Ф.Тимченка відвести свій потяг, до якого було також причеплено вагон із набоями, за кілька кілометрів від станції у напрямкові Києва.

Більшовицькі лави, незважаючи на вбитих та поранених, уперто просуvalися вперед. Частини, що відходили до тилу, замінялись новими загонами. Поступово в оборонців почали закінчуватись набої, і сотник А.Гончаренко наказав С.Лощенку наздогнати потяг та привезти на позиції набої. Паротяг з гарматною платформою залишив фронт. Помітивши це, більшовики перейшли у черговий наступ.

На позиціях студентів та юнаків почали замовкати кулемети – перегріті на морозі вони швидко псувались. У цей час петроградські червоногвардійці з 1-го Петроградського загону, а також замоскворецька та тверська червоні гвардії почали рішучий наступ на правий фланг, де знаходились юнаки. На поле бою прибув і панцирний потяг матроса Полупанова, який впритул став обстрілювати ст. Кру-

Митрофан Швидун
(праворуч) у 1920 році

2365
Посвідчення.
Що свідчить про участь Митрофана Швидуна в боях під Крутами під час війни з більшовицькою владою в Україні. Він був поранений в ногу в бою під Крутами 16 квітня 1920 року. Підписав це посвідчення Кузьма Савченко, командир загону.

2365
Посвідчення за підписом Кузьми Савченка про участь М.Швидуна у бою під Крутами та його поранення в ногу

Посвідчення за підписом Кузьми Савченка про участь М.Швидуна у бою під Крутами та його поранення в ногу

Ігор Лоський у 1918 році.
Публікація спогадів І. Лоського «Крути» у львівському часописі «Літопис Червоної Калини»

Крути

Українці зі спогадів, Написано І. Лоським

...Серед зустрічей української Київської 1918 рік. В лютому і березні наступали на Україну війська червоної влади, шкільні краєві в обіймах амарілі, народні в самому Києві щодня можна було спостерегти повстання. Але це було надірване, то правда відсутність власного війська, відсутність хоч найменшого мінімуму повстання «офір амарілі». Такий український уряд безнадійно прагнув нічим національному війську, який самовільно був маси українського народу, який можна було створити війську українську армію. Влітку того, деякі організації самовільно створили розмаїті частини, що організувалися поза межами, як наприклад 1-й Український Корпус (№ 24, на чолі якого стояв майбутній гетьман П. П. Скоропадський). Це праця було багато полків в білих чи жовтих голубихі назвах, але ж на той час від них залишились тільки жовті старшини. Ті ж з них, які залишилися в білих полках, були вже швидко захоплені зброєю. І лише в останні дні, коли катастрофа була вже неминуха, деякі з державки української мужі спалилися і почали навіть творити нові частини, але було вже запізно. Все, що було літнього й осені влітлого а після цього козацького коментенту, розбрелось десь, аніжачи старшини та солдатів, а котрі на своєму групу зорганізовані козацької відділи в величчю проти ворога.

В березні двох січня відбулося віче українського студентства, в Університету св. Володимира і новоствореного Укр. Народного Університету, на якому вирішили організувати студентський курінь. Студентська організація, до якого, під керівництвом бойового й акціонізму з української студентської сім'ї, найбільш активні й Українські студенти. За прикладом студентства пішли й молоді козацькі — учні Київ. Укр. св. Кирила-Методієвського Братства гімназії. Яким на пам'яті, що того (15) січня 1918 р. відбувся загальний збір учнів всіх старших класів. Повість збору оповідає на ті часи найбільш гімназистів і то були це перші збори, що в бачки в своїй нурці стареньких буржуйки Хуляківської Школи на Спаській площі, де знаходилась собі тимчасовий притулок гімназія. Але забути не слід і тих зборів не проходили так задушливо. Голосило обрано бл. пан. Павла Кольченка, учня 4-го класу, що виступив з пропозицією фронті військ української армії, і уважалося тому найбільш досвідченим у військовому ділі. Звернувшись в коротких словах справу, Кольченко запропонував прийняти постанову стосовно в той час прийняти на облікову лічу студента університету. Постанову одностайно прийнято. Директор гімназії, якого просять на збори, після недовгої сар. бл. одговорити свою патетику від таланти, на його погляд, нерозумною кроку, мужів зрештою погодитись з постановою та оголосити в рамках дирекції офіційну передачу названих в своїх старшини класів гімназії, на час перебудови учнів у війську. Присягавши, він не сподівався до вступу до куріня учнів молодших класів. Правда, це повністю мала, бо класів учнів середніх класів, так само куріня вступили. Тут варто зазначити, що в гімназії айвно встановили додержання. Всі ті, що були на той час у Києві, приймали участь в Студ. Куріні, навіть ті, що на час Ризьких перій віддалися

в Київ і в огледі на амарілі в краю на ноги вчасно вернутися, прилучилися до місця військовий відділів. Лише один постанова не виконав і його відданням залишили гімназію.

На другий день після зборів всі мали відібратися в Педагогічному Музею для реєстрації. Що в Україні не знав цього будинку, де знаходилась Центральна Рада, до двохгоді тоді, куріня українська державність! Учні Київської гімназії знали особисто добро будинку Пед. Музею. Майже цілий 1917 рік товсювало жовкі у виставці і на хорах, артистичності промови українських міністрів та парламентарів. До того ж недовго перед тим більшість їх в сесії так зв. «Великого куріня перш сою революціонерів» одорочили помічниками Центральної Ради підчас боротьби в командиром Київського Військового Окруження російськ. фронтом Обручування.

Тристоронній настрій, який панував у Києві, відгукувався у зовнішній обстановці музею, яка, так би мовити, змінялася. У виставці товсювало жовкі, а білі чи жовкі фінансантична уніформа. Місце різних партійних знамен, де ще доживали можна було віднайти, як в амарілісторі час можна одомовити Україну, відбитий жіночий ривок несподівано військовий формаций. Білями жовкі шкільні знамені панували зайняли всі стіни, на яких докорочені місцями старшини в як найбільш зорганізованій способі арестантами нещадно добу України і тим відлучити на громадянство, або ж-но вступили до війська. Найбільш явний зміни в так почалися в загальні аутро футуристично: виконавці сім'ї, що мала уявити себе України. Завелим армійки ділянки бутарю й, яка ніколи не відлучало собі: ети й амарілісторі зміни.

За одних зі спогадів відбувалося влітку до Студентського Куріня. Тим же бурні сім'ї почалися побачили армійки головного команданта куріня Корюка, який, що вранці, уважав на місто, коли перші сотні куріня вступили в Київ, завзялися в Київ, в музею всі, що залишилися, армійки відразу до помешкання куріня, яке було віддане в будинку Костянтинівської Школи на Шевченківській. Погода, немов-нібищо двоє до загального настрою, була страшно гарна. Хоч був вже початок січня, але ніяк ще не починались і як двоє стояла зима, як в листопаді, Вулиці, в огледі на революційну обстановку, яке лавно не змінялося і гуртовий дождик майже до сім'ї, але востанок. Але востанок самовільно сім'ї: тим же армійки ети, сім'ї: айвно, доробро надрукувати через куріня Київ.

Костянтинівську школу знайшли майже порожньою, бо і Україна. Військ. Школа, яка там знаходилась, була вже на фронті від Бухарина. Всі розташувалися в приміщенні спалень і жовкі від другого дня від вернувшись військо старшин Богдан якого плану почалися муштра. В жовтій настрій майже відразу розпочалися попередження, що студентський курінь буде лише служити для одорки, в разі потреби, порядку в війні Києві. У тим розрачування і муштру розпочали на довгий час, що то почали з згуртованого засвоєння різного кроку і поворотів. Командантом першої сотні призначено старшину Сивальського, в той час студента курсу університету. Військового одору тимчасово не віддалили й друге

Поховання загиблих крутян. Можливо на задньому плані (білий паркан) – сучасна вул. Бастионна у Києві. Нині це може бути територія Інституту проблем міцності ім. Г.С. Пісаренко НАН України.

ти. За таких обставин сотник А. Гончаренко віддав наказ студентам і юнакам відступати. Але правий і лівий фланги були розділені між собою залізничним насапом, по якому вже курсував ворожий панцирний потяг, тому вчасно наказ про відступ отримали лише сотні 1-ї Української військової школи.

Червоногвардійці запекло переслідували юнаків. Комісар замоскворецької червоної гвардії (з м. Москва) так описав ці події: «Задача взяти Крути – узлову станцію между Бахмачем и Нежином – была возложена на Московский и Тверской красногвардейские отряды. Здесь многим довелось проверить свою стойкость под огнем врага.

Вытянувшись длинной вереницей теплушек, наш состав медленно приближался к станции Круты. Около открытых дверей вагонов толпились красногвардейцы с винтовками в руках, готовые каждую минуту начать перестрелку с противником. Впереди – бронированный вагон. Установленное на нем трехдюймовое орудие вело редкий огонь.

Так мы и продвигались вперед, пока не остановились перед разобранными неприятелем рельсами. Дальнейшее наступление решили вести стрелковой цепью. Перед нами лежало открытое поле. Красногвардейцы выпрыгивали из теплушек. Новенькая военная форма на многих смотрелась неуклюже, шинели попорчились. Руки, еще не привыкшие к оружию, неловко держали винтовки.

Но все в боях дышало задором и отвагой.

– Цепью, так цепью!.. Даром, что в цепи не ходили, а белогвардейскую сволочь все равно расколотим!

Таково было общее настроение.

Бойцы проворно спускались с высокой железнодорожной насыпи, направляясь в лощину, которая тянулась параллельно линии неприятельских окопов, преграждавших пути к станции Круты.

Мы продвигались перебежками: ложились и вновь устремлялись вперед. Враг вел артиллерийский и ружейно-пулеметный огонь.

Красногвардейцы, как и было условлено, не открывали огня с дальнего расстояния. Бойцы сами пресекали попытки соседей начать стрельбу без команды:

– Не стреляй! Патронов мало! <...>

Все шло более или менее организованно, пока красногвардейцы не заметили движения в стане противника. Тут многие открыли беспорядочный ружейный огонь. <...>

Со стороны станции донесся грохот сцепляемых вагонов, и тотчас в небе расстаял дым уходящего паровоза. Красногвардейцы поняли, что враг спасается бегством. Без всякой команды бойцы бросились вперед. Все перемешалось, районные подразделения перепутались: вперемешку с замоскворецкими

Фото могилы Наумовича, Шулъгіна та, можливо, Омельченка, Лук'янівський цвинтар, 2008 рік

бойцами устремились вперед краснопресненцы и рогожцы. Красногвардейцев охватил могучий порыв. Люди сами стихийно избирали главное направление: центр неприятельских окопов и железнодорожную станцию.

– Держи белогвардейскую сволочь! Не давай садиться! Бей буржуев!.. Ура-а!.. Красногвардейцы стреляли на бегу. <...>

Как буря, мчались бойцы вперед, – надвигалась неудержимая лавина, готовая смести на своем пути любое препятствие!

Если бы у врага сохранилась решимость к борьбе, то в степи перед Крутами на месте красногвардейских отрядов осталось бы кровавое месиво. Но, к счастью для нас, юнкерский заслон, оставленный в окопах, был полностью деморализован нашим штурмом. Юнкера прекратили огонь и, высыпав серой массой из окопов, что было духу бросились к станции.

Миновав пристанционные дома, мы выбежали на железнодорожные пути. Но догнать юнкеров не смогли и увидели лишь последние вагоны поезда, скрывшиеся за поворотом. Захватив Круты, красногвардейцы стали тщательно осматривать станцию и поселок. Они уже знали, что при взятии города нужно прежде всего убедиться, нет ли тайных складов оружия, не спряталась ли где-нибудь кучка белогвардейцев.

Не прошло и десяти минут, как бойцы уже привели двух офицеров. Не успев удрать, те спрятались на станционных задворках. Угольная пыль и грязная солома никак не гармонировали с их холеными лицами и шинелями из дорогого сукна. Белогвардейцы были перепуганы и заискивали перед конвоирами, которые смотрели на них с нескрываемым презрением, но не произносили ни звука.

– Что-то вчера не такие были, господа офицеры! – раздался певучий, насмешливый голос молодой украинки, вышедшей из укрытия.

– На станции стали скапливаться местные жители. Появилась какая-то пожилая женщина с заплаканными глазами, сверкающими ненавистью. Она рвалась к офицерам и пронзительно кричала:

– Убийцы! Убийцы!».

Досить достовірні та надзвичайно докладні спогади про бій під Крутами залишив один з кулеметників Студентської сотні, який підписався Б.С-ко. (Його записки друкувалися лише одного разу – влітку 1918 р.):

«Настав день, котрий стоїв дуже багатьом жовнірам надто дорого, це наступила середа. Надзвичайну варту з бойової лінії зняли, залишивши на кожному фланзі чоловік по 30. Пошчитали свої сили. Нас з юнкерами було чоловік 250. Вільних козаків з 100 чоловік та кавалерії чоловік з 60. Оце і вся сила відряда «дійствующаго на Слободской Україні», як голосно писали тоді газети. З ранку послали кавалерію на розвідку, чоловік 50, а сами спокійненько гуляли собі по станції, по перону.

Довго розвідка не верталась, нарешті годині о 2 дня вернулося чоловік 2-оє, кудиж решта ділося – не відомо і сказали, що большевики наступають. Як я почув це, то чомусь мені майнуло в голові «пропав обід! Та ще й з м'ясом». Знову счинився шарварок, знову безглуздя, знову всі хлопці більші, як половина, пішли на лінію, маючи по 1-й обоймі набоїв. Ніхто не звернув уваги на те, що штабний потяг

обстрілювати наш потяг. Січовики, котрі пішли в обхід станції з самого краю лівого флангу, донесли, що ті, що пішли прямо на станцію, попалися вже в полон більшовикам. Нарешті, зібрали всіх людей, котрі вийшли з крутського бою так чи инак живими, і ми почали відступати, стріляючи з вікон вінтовками (бо як не треба, то патрони вже найшлися).

Так кінчилась наша бійка під Крутами, без патронів у наших людей, котрі клали своє життя за Україну, за волю».

Відступаючи з поля бою, юнаки 1-ї Української військової школи врятували не тільки свої кулемети, але й винесли всіх поранених і тіла забитих товаришів. Їх переслідували червоногвардійці та ворожий панцирний потяг, який, випередивши червоногвардійців, швидко увірвався на ст. Крути. З вагонів панцирного потягу на платформу вискочили матроси й одразу кинулися на чоту зі складу Студентської сотні, що була на станції, та вмить роззброїли її. Також матросам вдалося захопити кількох поранених зі Студентської сотні та її командира – сотника Омельченка. Решта Студентської сотні, а також вільні козаки та вояки куреня Смерті обійшли ст. Крути, і, користуючись сутінками, невдовзі приєдналися

Листівка у пам'ять юнаків, загиблих під Крутами, видана у квітні 1918 року

В І С Т О К
ВІСНУК УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.

148

Ч.

№ 10 "серпня 1921 року.

Сім. Ж.

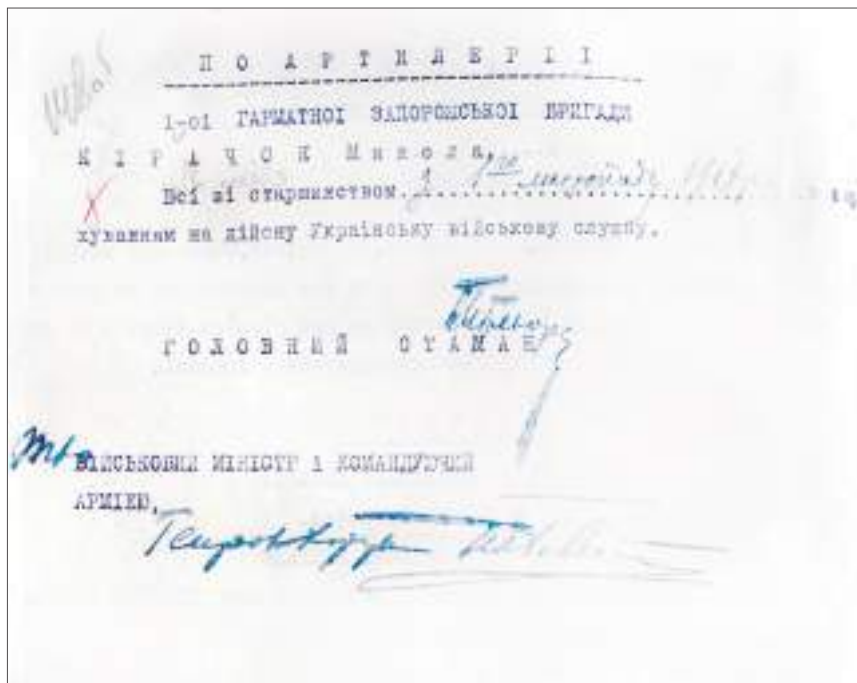
За великий активний патріотизм, хоробрість, неустанну енергію та відданість Батьківщині бравши участь в 1-х Українських старшинських шкіль 1917 року, що першими стали до лав рідного Віська на боротьбу за незалежність України підвизчуються в хорунжі:

П О П І Х О Т І

- 1-ої СТРИЛЦЬКОЇ ЗАПОРОЖСЬКОЇ ДІВІЗІЇ
І Ц Е Н К О Петро, М В Е Д У Н Митрофан.
- 2-ої СТРИЛЦЬКОЇ ЗАПОРОЖСЬКОЇ БРИГАДИ
КОШИДА Семен, МІСЛАЙЛІК Михайло, ПРЯДЬКО Левко, ОРЕЙЧУК Петро.
- 3-ої СТРИЛЦЬКОЇ ЗАПОРОЖСЬКОЇ БРИГАДИ
С А В Ч Е Н К О Кузьма.
- 2-ої СТРИЛЦЬКОЇ ВОЛИНСЬКОЇ ДІВІЗІЇ
НЕДАТКОВСЬКИЙ Володимир, Б О М Б Е Л А Микола.
- 3-ої СТРИЛЦЬКОЇ ЗАЛІЗНОЇ ДІВІЗІЇ
Б Р О Д О В С Ь К И Й Віктор.
- 5-ої СТРИЛЦЬКОЇ КЕРСОНСЬКОЇ ДІВІЗІЇ
Д И П К А Н Василь.
- ОХОРОНИ ГОЛОВНОГО СТАНА
К Р И В О П У С К Микола, М А Р Т У Ш Е Н К О Гнат.
- 1-ої КУЛЕМЕТНОЇ ДІВІЗІЇ
О Х Д О Р Ч Е Н К О Трохим.

П О К І Н О Т І

- 2-го КІННОГО ЗАПОРОЖСЬКОГО ПОЛКУ
М И Т Р У Д Ї Іван.
- КІННОГО ПОЛКУ ЧОРНИХ ЗАПОРОЖЦІВ.
В Е Н З І К Михайло, К О В А Л Е Н К О Василь.

Наказ про підвищення колишніх юнаків 1-ї та 2-ї Українських військових шкіл до рангу хорунжих за підписом С.Петлюри

до ешелону, де на них уже чекали юнаки 1-ї Української військової школи. Усього до полону потрапило 36 старшин, студентів та гімназистів (включаючи тих двох старшин, про яких згадував у своїх спогадах московський комісар). Доля їх була така:

6 пораних із числа вояків Студентської сотні та 1 гімназист, що виявився сином машиніста, який возив членів українського радянського народного секретаріату, було відправлено на лікування до Харкова (всі вони залишилися живі); 27 полонених студентів та гімназистів, включаючи сотника Омельченка, було трохи згодом розстріляно прямо на ст. Крути;

2 старшин (один з них – прапорщик Павло Кольченко, інший, можливо – прапорщик Костянтин Велігорський) були як трофеї забрані червоногвардійцями та матросами, замучені, а їхні понівечені тіла викинуті на залізничному перегоні в районі Ніжина. Рештки П.Кольченка було знайдено у березні 1918 р. та перепховано разом з тілами 27 розстріляних.

Фактичні втрати українських військ під Крутами були такими:

Студентська сотня:

забитих у бою – 10–12;

розстріляних та замордованих – 29;

Студент фізико-математичного факультету Київського університету ім. Св. Володимира Микола Божинський-Божко, загинув під Крутами

Студент правничого факультету Українського Народного університету Олександр Борозенко-Конончук, загинув під Крутами

Гімназист 7-го класу 2-ї Української ім. Кирило-Методіївського братства гімназії Григорій Піпський, загинув під Крутами

поранених – 30–35;

полонених – 7.

Разом: 76–83 вбитих і поранених студентів та гімназистів.

1-а Українська військова школа:

забитих – 8–10;

поранених – 25–30.

Разом: 33–40 вбитих та поранених юнаків.

Втрати куреня «Смерті» та вільних козаків невідомі.

З числа загиблих та розстріляних студентів і гімназистів відомі прізвища лише 20. Це студенти Українського Народного університету Олександр Шерстюк, Ісидор Пурик, Олександр Борозенко-Конончук, Кирило Головащук, Микола Чижов, Василь Сірик, Оверко Омельченко (сотник); студенти Київського університету Св. Володимира Олександр Попович, Володимир Шульгин, Микола Лизогуб, Микола Божко-Божинський, Лука Дмитренко, Андрій; гімназисти 2-ї Кирило-Методіївської гімназії Андрій Соколовський, Євген Тернавський, Володимир Гнаткевич (з 6-го класу), Григорій Піпський (галичанин), Іван Сорокевич (з 7-го класу), Павло Кольченко (прапорщик), Микола Ганкевич (з 8-го класу).

Втрати більшовицьких військ під Крутами були значними, але їх точна цифра невідома.

1-а Українська військова школа ім. Б.Хмельницького та рештки Студентської сотні відступили до ст. Бобрик, де 30 (17) січня 1918 р. з'єдналися з Гайдамацьким кошем Слобідської України С.Петлюри.

Аскольдова могила

Вважається, що всі страчені під Крутами студенти та гімназисти у березні 1918 року знайшли свій останній спочинок на київському кладовищі Аскольдова могила. Однак достеменно відомо, що там були поховані у родинному склепі Наумовичів Володимир Шульгин, Володимир Наумович, а також, можливо – сотник Оверко Омельченко. У 1930-і роки це кладовище було знищене радянською владою. Родичам похованих на кладовищі було запропоновано забрати рештки та перепоховати на інших цвинтарях. Рештки кількох крутян-студентів: Наумовича, Шульгіна та Омельченка, було перенесено на Лук'янівський цвинтар. Збереглася фотографія з поховання понад 20 загиблих крутян десь на кладовищі у Києві. Донедавна вважалось, що це – Аскольдова могила. Однак, ретельні дослідження київських краєзнавців призвели до несподіваного висновку. Можливо, на фото зображено одну з терас Нового Братського (Зверинецького) кладовища, знищеного радянською владою у 1930-і рр. Нині територія цього кладовища занедбана та знаходиться у розпорядженні Інституту проблем міцності ім. Г.С.Пісаренко НАН України. Доступ на цю територію для дослідників закритий.

Вид Аскольдової Могили влітку 1918 року.

Похорон героїв, що загинули під Крутами, в Києві 10. III. ст. ст. 1918 р.

Виступ Першої Української Військової Школи

З друкування газ. *Молодий Михайлик*.

Москва оголосила війну Україні.

Не звільняючи військ від внутрішньої загрози, маючи ще західний фронт, де до заключення миру з Німеччиною та Австрією потрібно було держати армію, Україна мусила створити новий фронт на півночі.

Московські війська не поспішали. Ще тоді озброювали вони головну свою зброю — агітацію.

Наші частини, навіть такі воєни, як Дорозько-Сельскій, Шевченківський, Сабайдачюго, що стояли в Києві, почали деморалізуватися. Вислали на фронт, на самий віршок Московщина, до Курської губернії, пучки, щоб «братні Москві» не подумали, що їх закликають, відходять до Німеччини і так чекати вояка. «Жай воєні патрі» — закликає ці славі воєни, готові поспіти головами, коли зрешт почне виступ. Але більшовицькі воєни своїми засобами, — їх агітатори вчили як червоні між воєнками, проєкційна робота, тоді мило ними урядовою і незурядовою, проводилась на цілі

ліній. Наші воєни розкаменіли, а більшовицькі готували «революційні сили».

Московські війська доправили вже до Путивля. Губні міста, одна за другою, докотилися до Києва. Всі воєни спаралювали одні: в агітативних місцевостях знаходилися до денту все українськє. Нахилився тоді, як все воєно було так дорого, близькі і воєні! Не було в Києві світового князя, який би не радився на Північно-Кар-

Північ сім'ї сім'ї похороні героїв під Крути в Києві.

Спогади колишнього юнака 1-ї Української військової школи ім. Б.Хмельницького Михайла Михайлика, проілюстрована фотографіями з похорон героїв Крут, публікувалась у «Літописі Червоної Калини»

Учні першої української гімназії і садочків в котилі біляно погороді герцога Кортя в Київі.

ніжський фронт, не ризикує захизати свій край. Мелодя почала шукати доріг, звиняла ба могла здобути свій поряв. Найближче було гуртуватися у Шльме Ковацко. В міру творення цих нововітних частин, їх вислали на фронт, але з ними проводом? На начальників цих частин хотіли не признавати звичай і бойових старшин, а тільки невдовля, вітати парадних небезпечних озброєння.

Загрозю зростава. Нарешті на фронт до Бахмача було виславо частину Богданівського полку і кілька інших частин, але ці останні залишали майже в доподобиць селах, а самі розбігались. Замічено, що одного курія Богданівців було хазяло, а вислали уже нікого було. «Київлянам», що формували тоді С. Петтора, іде нічого з себе не узяли. Розрадує на популярність Симона Васильевича не похили і кім зарозумував зникати тільки сотень. До того було зинго Школу Харківцев (на Полтаві) — 500 чоловік звичайної могоди, але похилилося, що вони треба було затупити другу дірку — провадити білі проти «військ славянополку» в районі Харкова, області Полтави—Грайовки (різкоючої б.).

Відчуваючи гостро небезпечку Перша Українська Школу, що мстилася у Київ і будували був. Колятичівської Василь Школу на Печерську, до на початку грудня поставившись на зберіг долагатися відправити на

фронт проти Москвія, Проти цього вислали був начальником звичай старшини полковник Сасурко, що мислив треба уचितися в першу чергу, а не кошовати.

Але, коли небезпечка сталася все ближчало, то інженер який Д. Насеко, який був на виступанні зброди, що постанави звичай парадер, Сасурку заручити і швидко негайно кинути на фронт. Це були останні кошові. Після про виступ, яку, звичайно зустрінутий юнаками, якийся 24 січня і на в страду на ітитування Центр. Ради і Уряду тогож дня зазначили Київ і перурили на Черкаській вулиці, обидві насувались на Київ біля Мурашайка.

Школа мала в своїй складі до 600 чоловік, з яких половина була у вітності з прачки, на відлічення феліт, тому 25 грудня 1917р. на прибули в Бахмач у складі 300 душ. Крім цього курія Богданівців на заступа тут ще мисли Шльме Ковацко до 40 чоловік і два зрештешай Фракціоніста.

Всіма збройними силами України командував тоді полк, Капачак. Команду фронтос обидво сотах генерального штабу Данило Мосеко, призначений перед виступом зброди на фронт начальником П на місце полк. Сасурко. Начальником штабу фронто було призначено командира 3-ої кавалерійської штаб-кавалерійського Богославського, а цілий штаб розширившись старшини на цинен. В штабі тоді були сот. Гомаренко, зар. Байя і інші.

Війна не могла носити фронтового характеру, тому

Патріє домова герцога Кортя. Погорани в Київі 10. III. ст. ст. 1918 р.

Життя після Крут. Як склалася доля учасників січневого бою

Залишилися численні спогади учасників крутянських подій, у яких докладно описано, як вони відступали до своїх ешелонів, відстрілюючись на кожному кроці, як виносили вбитих, поранених і навіть кулемети.

1-ша сотня Допоміжного студентського куреня Січових стрільців (2-га сотня під Крутами не була), яка на початку бою мала у своєму складі 116 добровольців, повернулася до Києва у складі близько 80 осіб.

Майже половину сотні становили гімназисти 2-ї Української Кирило-Мефодіївської гімназії. Під Крутами загинуло лише семеро або восьмеро з них. Решта згодом взяли участь у боях із більшовиками на вулицях Києва, а потім у відступі українських військ на Полісся.

У лютому 1918 року один із цих гімназистів загинув на Київщині. Решта вже у березні повернулися до Києва, де ще за кілька місяців успішно закінчили гімназію. Більшість колишніх гімназистів після 1918 року обрала мирні професії та згодом працювали в еміграції інженерами, учителями тощо. Лише кілька з них вирішили не миритися з радянським пануванням і розділили долю Армії УНР.

Випускник гімназії **Юліан Гіба** загинув у боях з більшовиками у складі Кінного полку Січових Стрільців у 1919 році.

Колишній учень 6-го класу Кирило-Мефодіївської гімназії **Леонід Буткевич** став старшиною Армії УНР, брав участь у багатьох боях із більшовиками. У 1921–1923 роках Буткевич перебував у таборах інтернованих у Польщі, а потім, закінчивши інститут, ще багато років жив і працював у Франції та США, де помер у 1980 році.

Призабута доля й організатора Студентського куреня, вихователя Володимирського Київського кадетського корпусу полковника **Михайла Сварика**. Саме він був командиром куреня. Сотник Петро Омельченко, якого розстріляли більшовики під Крутами, очолював лише 1-шу сотню куреня. Саме Сварика привів її рештки до Києва, з'явився у розпорядження командира куреня Січових стрільців і потім зі своїми студентами та гімназистами брав участь у вуличних боях із червоногвардійцями на Подолі. Оскільки Михайлові було близько 60 років, він був змушений залишитися в Києві. Та восени 1919-го, коли білогвардійці зайняли Київ, вони мобілізували старого полковника. Згодом Сварика опинився у Криму, де в грудні 1920 року був страчений радянськими каральними органами. Саме **Аверклій Матвійович Гончаренко** (22.10.1890-12.04.1980) після втечі штабу зі станції Крути став фактичним керівником загону. На чолі з сотником юнаки та студенти заповзято відстрілювались від ворога, а потім організовано відступали до ешелонів. Гончаренко був уродженцем с. Дощенки Лохвицького повіту Полтавської губернії, кадровим офіцером російської армії. Помер та похований на еміграції у США.

Досить цікаво склалася доля юнаків (юнkerів) 1-ї Української військової школи імені Богдана Хмельницького. Всі юнаки старшого курсу стали хорунжими навесні 1918 року.

Зі старшого курсу 1-ї Української військової школи варто згадати сотника Армії УНР **Якова Рябокonia-Рогозу-Розанова**, який походив із міста Цибулів, що на Київщині. Відважний старшина 1919 року служив у 1-му Українському полку морської піхоти, а 1921-го взяв участь у Другому зимовому поході на чолі з Юрієм Тютюнником. Після розгрому рейду Тютюнника Яків Рябокonia-Рогоза-Розанів уникнув полону й після того ще два роки брав участь у партизанській боротьбі з радянською владою. Помер у Польщі 1937 року.

Інший представник старшого курсу поручик **Іван Грушецький** у часи Визвольних змагань працював стройовим командиром у Спільній юнацькій школі, що готувала старшин для Армії УНР. Потім висвятився у священника. Був парохом православної церкви на Волині. У вересні 1939 р., в перші дні окупації Волині радянськими військами, його схопили й кинули до в'язниці. Помер І.Грушецький у камері в серпні 1940 р.

Юнаки молодшого курсу, які залишились на військовій службі до 1921 року були підстаршинами, або мали підвищення до старшинських рангів за бойові відзначення. Лише 7 березня 1921 року Симон Петлюра звернувся до командувача Армії УНР генерала Михайла Омеляновича-Павленка з таким листом:

«До мого відома дійшло, що в складі Української армії перебувають бувші юнаки 1-ї та 2-ї українських військових шкіл (хорунжих), що першими вступили в 1917 р. до українських старшинських, або українізувавши існувавши тоді російські юнацькі школи (як от бувшу Константинівську), або повівши боротьбу за створення власних юнацьких шкіл, незалежно од існувавших тоді російських.

Треба було мати велику мужність і готовність йти на жертву, щоби засвідчити свою відданість Батьківщині в боротьбі за незалежну Україну.

Юнаки згаданих шкіл виявили в цій справі великий активний патріотизм, ставши до лав рідного війська вже не покидали його. Не один з них кров'ю засвідчив честь українського вояки, а в боях під Крутами, на ст. Гребінка та в Києві, за захоплення Арсеналу вписав славу сторінку в історію боротьби за нашу державність.

Не покидали юнаки і далі рядів нашої армії, залишаючись по сей день в ній. Мною зауважено, що хоч багато з цих бувших юнаків перебуває на старшинських посадах і то не один рік, а більше, але з формального боку це становище їх не усталено, і вони, як раніш, так і на цей день не мають ще належних старшинських ранг.

Вважаючи таке становище не відповідним, пропоную Вам, з одержанням цього, на протязі трьох тижнів представити мені реєстр бувших юнаків 1-ї і 2-ї українських юнацьких шкіл (себто був. Константинівської і Збірної Української), перебуваючих в Армії УНР для надання їм першої старшинської ранги».

Наслідком звернення Петлюри було видання наказу військам УНР ч. 72 від 10 серпня 1921 року, яким усі колишні юнаки 1-ї та 2-ї Українських військових шкіл, котрі на той час служили в армії УНР, підносилися до старшинських звань.

Про декого з них варто розповісти докладніше.

Один з хлопців, який пролив кров у бою під Крутами, був **Митрофан Матві-**

Йович Швидун (31.05.1896 – після 1941). Він народився у с. Монастирище Ніжинського повіту Чернігівської губернії. Протягом війни за незалежність України він був поранений у ногу (під Крутами), ліве плече та мав перелом хребта. У 1919-1920 роках воював на панцирних потягах «Стрілець», «Вільна Україна» та «Кармелюк». У 1920–1930-і роки мешкав у Луцьку.

Чиненнайвідомішим юнаком з 1-ї Української військової школи ім. Б.Хмельницького є **Михайло Карпович Михайлик** (8.11.1897–1924). Він народився у легендарному селі Глодоси (нині Новоукраїнського району Кіровоградської області). З цього села на захист Української Народної Республіки пішли майже всі парубки та чоловіки. У 1920 році Михайло Михайлик дістав важке поранення, але не залишив лав війська, продовжуючи брати активну участь у боях. З 1921 року сотник Михайло Михайлик був керівником розвідного пункту Армії УНР у м. Сарни. Здійснивав пересилку на радянську територію українських розвідників. Був автором докладних спогадів про бій під Крутами, опублікованих у 1932 році у Львові у часопису «Літопис Червоної Калини». Помер від серцевого нападу у 1924 році, який, очевидно, був пов'язаний зі стратою у Харкові його друга та родича Семена Могили (також учасника бою під Крутами, про якого докладніше буде сказано нижче).

Слід згадати, що поміж колишніх учасників бою під Крутами було чимало лицарів «Залізного хреста за Зимовий похід і бої».

Це, зокрема, **Василь Дзюблик, Василь Коваленко, Іван Митрусь, Семен Могила, Михайло Бензик, Левко Прядько, Петро Франчук** та інші. Михайло Бензик, Василь Коваленко та Петро Франчук служили старшинами у легендарному Кінному полку Чорних запорожців.

Вони вступили до нього, коли той лише створювався навесні 1918 року під назвою окремої кінної сотні 2-го Запорозького полку, і залишалися в його складі аж до 1923-го.

Микола Криволюк і Гнат Мартинюк у 1920–1921 роках перебували в особистій охороні Головного отамана Симона Петлюри. Перший із них згодом став інженером і помер у 1970-му в США, другий став священником і загинув за невідомих обставин на Волині в 1943-му.

Багато хто з учасників бою під Крутами у 1920-ті роки здобув цивільний фах.

Так, **Микола Кірічок** закінчив гідротехнічний відділ Української господарської академії у Подебрадах (Чехія), згодом працював інженером у Варшаві. Василь Коваленко також закінчив Українську господарську академію і став інженером-хіміком.

Один із крутян **Сергій Захвалинський**, уродженець міста Носівка на Чернігівщині, здобув фах інженера, але потім за контрактом служив офіцером у польській армії. Ще в 1920-му, коли був старшиною Кінного полку імені Максима Залізняка, він уславився тим, що на чолі кінного роз'їзду з шаблею наголо взяв у полон цілу роту червоних солдатів.

Останній з учасників бою під Крутами – колишній юнак старшого курсу 1-ї Української військової школи та сотник Армії УНР **Василь Дзюблик**, прожив 94 роки та помер 14 липня 1987 року у м. Клівленд (Огайо, США).

Герой Крут, який обрав свободу (Семен Могила)

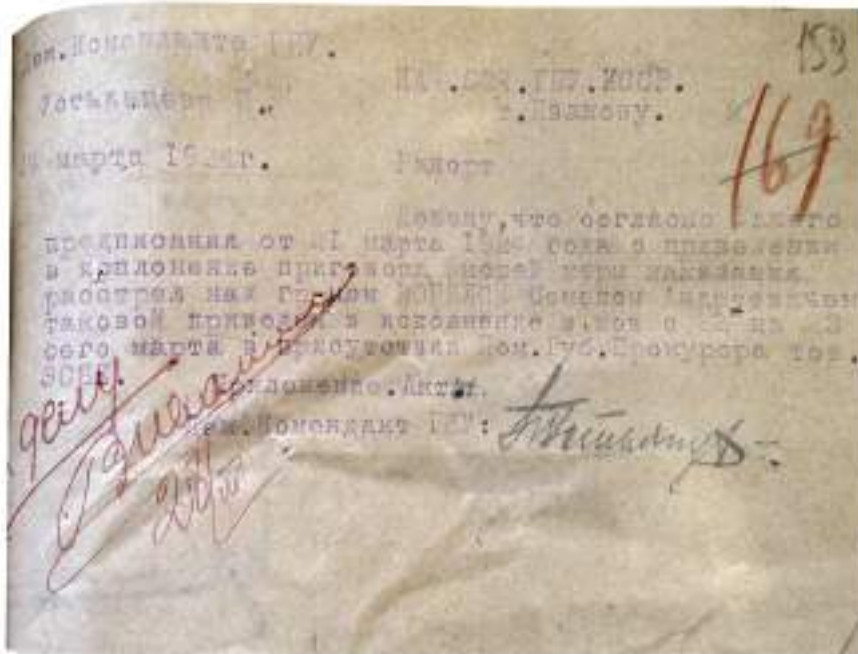
2 січня 1923 року на радянсько-польському кордоні, у містечку Судилкові під Ізяславом, прикордонниками було затримано кілька перебіжчиків та контрабандистів з Польщі. У більшості це були прості малограмотні люди, але увагу прикордонників привернуло двоє порушників з розумними обличчями. Один – молодий чоловік зі стильним пробором та модно підстриженими вусами на чистому обличчі, одразу справляв враження колишнього офіцера. Другий – ще хлопчик, був типовим гімназистом, який перервав навчання через завірюху війни. Чоловік дивився сміливо, відкрито та якимось по-доброму, проте хлопчик виглядав збентеженим. Уся група була одразу відправлена до місцевого відділку ДПУ, де хлопчика, Івана Вишнівського, одразу «розкололи». Він зізнався, що є резидентом польської розвідки. Той, який виглядав офіцером, довго запирався та відмовлявся розмовляти зі слідчими. Лише 11-го січня він теж зізнався, що є резидентом української розвідки. Він назвав своє справжнє ім'я – Семен Могила, старшина Армії УНР. Хоч затримані й відмовлялися повідомляти подробиці свого візиту в Радянську Україну, керівництву Правобережного округу ДПУ УСРР у Києві стало одразу зрозуміло, що на кордоні було спіймано непересічних шпигунів. Відтак, було наказано негайно відправити обох затриманих до Києва. Під посиленою охороною. Бо, як повідомляв завідувач прикордонного відділку ДПУ, затримані «являються весьма серьезными арестованными, и склонны к побегу. А по сему прошу принять во внимание и усиленную охрану над ними».

Та даремно волинські та київські чекісти раділи, що їх нагородять за викритих шпигунів. Як виявилось, керівництво ДПУ УСРР чекало на резидентів майже з «розпростертими обіймами», і було відверто засмучено спритністю прикордонників...

Семен Андрійович Могила був одним із героїв Армії УНР. Під час арешту йому було всього 24 роки. До 1917 року Семен працював регістратором у сільському управлінні в себе на батьківщині – у містечку Рівному Єлісаветградського повіту Херсонської губернії. Коли юнак дізнався про організацію Центральної Ради, про появу перших національних військових формувань, він поїхав до Києва та вступив на навчання до 1-ї Української військової школи ім. Б.Хмельницького. У школі Семен Могила зустрівся зі своїм другом та двоюрідним братом – Михайлом Михайликом, з яким потім вони не раз ділили долю та недолю.

*Фото С.Могили 1923 року
(з архівно-слідчої справи)*

Репорт про страту С.Могилу у харківській в'язниці

За зразкову поведінку та успіхи у військовому навчанні Семен Могила незабаром став бунчужним свого курсу. Коли ж наприкінці 1917 року 1-а Українська військова школа ім. Б.Хмельницького виступила на охорону державного кордону в районі ст. Доч, Могила вже командував юнацькою чотою – 30-ма завзятими хлопцями.

Двоюрідний брат Семена Михайло Михайлик став автором найповніших мемуарів про легендарний бій під станцією Крути, який стався 29 (16) січня 1918 року. Серед інших згадує мемуарист і бунчужного Семена Могилу. Той напередодні бою очолював розвідку, яка на паротязі вирушила убік червоних військ та навіть захопила кількох полонених. Під час відступу з поля бою під Крутами Семен Могила попідкувався, аби було винесено усіх поранених хлопців з його сотні. Зокрема, за допомогою Могилу було винесено пораненого в ногу юнака Митрофана Швидуна.

Після перемоги над більшовиками навесні 1918 року Семена Могилу було призначено скарбничим військового коменданта м. Липовець. Наприкінці того ж року він повернувся до містечка Рівне на Херсонщині, де сформував власний партизанський загін, який впродовж 1919 року активно боровся проти радянської влади, та, зокрема, винищував продовольчі загоны.

Навесні 1920 р. у складі куреня Низових Запорозжців, сформованого у м. Глодоси Лісаветградського повіту Херсонської губернії, влився до складу Армії

УНР, яка рейдувала під час Першого Зимового походу. У цьому курені У 1920–1921 рр. служив у 1-й Запорізькій та 6-й Січовій дивізіях Армії УНР. З 15.05.1921 працював у Повстансько-Партизанському штабі Ю.Тютюнника. Влітку був висланий на Херсонщину для організації антирадянського повстання. Але коли Могила прибув на батьківщину, органам ЧК вдалося виявити українське підпілля на Херсонщині та знищити його. Відтак, Могила намагався організувати новий партизанський загін, а коли це не вдалося, переховувався у селян с. Глодоси.

У травні 1922 року Семен Могила повернувся до Польщі, де склав докладний звіт про свою роботу на Півдні України розвідному відділу Генерального штабу УНР. Потому розвідникові було надано відпочинок, і він виїхав до Сарн, де мешкав Михайло Михайлик. Брати радо зустрілись та домовились жити разом. Але цьому перешкодив новий наказ... Могилі пропонувалось знов вирушити на Радянську Україну. У ніч з 27 на 28 жовтня 1922 року він спробував перетнути кордон, але натрапив на радянських прикордонників. У перестрілці Семена було поранено в ногу і йому довелося повернутись до Сарн.

Тим часом у «високих колах» української еміграції сталися такі події. Влітку 1921 року поміж Симоном Петлюрою та Йосипом Тютюнником намітився розкол. Однією з головних причин, що призвели до цього, було те, що Генеральний штаб УНР та військове оточення Головного отамана почали підозрювати Повстансько-партизанський штаб у фактичній роботі на користь більшовиків. На цю думку керівництво УНР наштовхнув той факт, що в окупованій більшовиками Україні почалися масові арешти керівників та рядових членів підпілля. У Генеральному штабі УНР стали підозрювати, що значну роль у провалі українського підпілля відіграли перевертні – особи з оточення Ю.Тютюнника, переверовані радянськими каральними органами.

Остаточо стосунки поміж Петлюрою та Тютюнником розладилися після трагічного завершення Другого Зимового походу. Проте, до деяких активних старшин з Партизансько-повстанського штабу ще зберігалася довіра. Але й вона похитнулася наприкінці 1922 року.

У листопаді 1922 року радянським каральним органам завдяки своїм агентам-перевертням вдалося зліквідувати Волинську повстанську армію – потужне партизанське з'єднання, створене на Житомирщині. Фактичними його керівниками були сотник Панас Петрик та військовий лікар Василь Груntenко. Обидва вони брали участь у Другому Зимовому поході, після поразки якого вирішили залишитись для партизанської боротьби на батьківщині. Перший урятувався під час розгрому Волинської групи Ю.Тютюнника під Базаром, а другий уцілів після розбиття Подільської групи М.Палія-Сидорянського під с. Авратин. Користуючись з масової підтримки селян, Петрику та Груntenку вдалося створити кілька партизанських загонів, які ще взимку 1921–1922 років почали нищівну боротьбу з більшовиками. Керівництво Волинської повстанської армії надіслало своїх представників до Польщі, аби повідомити про своє існування. Але там, серед вояків армії УНР, провідники ВПА було обмовлено... Як грім серед ясного неба пролунала заява М.Палія-Сидорянського, що, мовляв, Василь Груntenко – зрадник, який перекинувся на бік більшовиків.

Та партизанські керівники не впадали у відчай, і продовжували провадити боротьбу на власний розсуд. Для С.Петлюри та його оточення заява одного з найавторитетніших тютюнківців – М.Палія-Сидорянського, теж виявилася дивною. Відтак, С.Петлюра наказав потайки від усіх направити до Волинської повстанської армії свого представника. Та доки тривало з'ясування ситуації, Волинська повстанська армія була викрита. Василь Груntenко та більшість її членів була зраджена та потрапила до рук ворога. Правда, для більшовиків і тут трапилася несподіванка. Панас Петрик зі своїм начальником штабу, Лукою Костюшком, вступив у двобій з 5-ма чекістами, та, як потім керівництво ДПУ УСРР, звітувало до Москви, користуючись зі своєї «фантастичної сили», зміг усіх їх розкидати та вирвався з пастки. Прибувши до свого загону, Петрик з Костюшком негайно вирушили убік Польщі, по дорозі розбивши виставлений заслон. Прибувши на територію Польщі, Панас Петрик склав докладний звіт С.Петлюри, з якого почала остаточно з'ясуватись діяльність перевертнів з Повстансько-партизанського штабу.

Аби розставити всі крапки над «і», треба було перевірити вартість тютюнківської агентури, яка залишилася в Радянській Україні. Перш за все йшлося про колишнього сотника Армії УНР Дащенко. Учасник Другого Зимового походу, той у середині 1922 року легально повернувся на батьківщину за радянською амністією. Та... також цілком легально влаштувався викладачем до Харківської школи Червоних старшин. Для Генерального штабу УНР це виглядало більш ніж дивним, але для Партизансько-повстанського штабу чомусь цілком законним.

Забігаючи наперед слід сказати, що Дащенко був агентом-перевертнем, і під псевдонімом Орловський працював на чекістів. Але його треба було перевірити. Відтак, до Харкова «на зв'язок» з Дащенко було делеговано досвідченого воюючого та партизана Семена Могилу. У допомогу Семену було дано від польського розвідного відділу Генерального штабу юнака Івана Вишнівського – уродженця м. Полонне, який добре орієнтувався на місцевості.

До самого кордону Могилу та його супровідника проводжував Михайло Михайлик. На кордоні брати попрощалися. Назавжди. Мине ще кілька годин, і обох розвідників затримують радянські прикордонники... Цікаво, що захоплення за це вони так і не дістали, бо, як виявилось згодом, зіпсували плани керівництва ДПУ УСРР.

Справа в тому, що радянські каральні органи за допомогою Дащенко налагодили «коперативну гру» з генштабом УНР та розвідчим відділом польського Генштабу. Керівництво ДПУ УСРР знало, що на Радянську Україну має прийти спеціальний агент. Воно планувало «довести» його до Дащенко, «злити» через агента дезінформацію для української та польської розвідки, та відпустити його до Польщі. Арешт Семена Могилу прикордонниками зіпсував ДПУ УСРР усю операцію. Відтак, залишався лише один шлях – спробувати перевербувати заарештованого резидента. Але, згідно спецповідомлення від 20-го січня 1923 року, Могила був непридатний до цього. Ось що повідомляли київські чекісти харківському керівництву:

«1) арест МОГИЛЫ и ВИШНИЦКОГО произведен на границе; арестованные прошли (прежде чем были доставлены в ПП ГПУ) несколько инстанций, в силу чего гарантий за абсолютную законспирированность их ареста быть не может.

2) Могила в настоящее время содержится под строгой изоляцией при ПП ГПУ. Вопрос о его использовании разрешен нами в отрицательном смысле, ввиду того что как субъективная оценка МОГИЛЫ, так и объективные данные не говорят в его пользу и не дают никаких гарантий за честность и искренность его работы в нашу пользу.

3) Обстановка дела абсолютно не требует непосредственного участия в нем самого МОГИЛЫ и таковой может быть совершенно безболезненно заменен нашими секретными сотрудниками, как по Киеву, так, тем более, по Харькову». Отож, київські чекісти радили своєму керівництву видати за Семена Могила свого співробітника. І цей план дійсно міг би спрацювати, якби Могила виказав паролі та явки, які він знав крім квартири перевертня Дашенка.

Та Семен виявився «міцним горішком». У Києві від нього більше нічого не добули. У середині лютого 1923 року спецконвоем його привезли до Харкова. З Могилою кілька разів особисто зустрічався заступник голови ДПУ УСРР Всеволод Балицький. Намовляв перейти на бік радянської влади, а взамін обіцяв «золоті гори». Та з тих обіцянок нічого не виконав. Навіть білизну та постіль в'язневі не видав, хоч обіцяв зробити це під час однієї з зустрічей. Напевно, Семен Могила вперто опирався, отож навіть дрібних послаблень у режимі ув'язнення від чекістів не дочекався. Намагалися зламати його за допомогою родичів. Як виявилося, рідний брат Семена був комуністом і працював в Оренбурзі редактором місцевої газети «Звезда». Він написав Семену Могилі листа, де намовляв покаятися перед радянською владою та просити у неї прощення. Та на незламного старшину Армії УНР це теж не подіяло.

24 серпня 1923 р. справу С.Могили було передано на розгляд надзвичайної сесії харківської губернського суду. Вона засудила його до страти.

Але на цьому історія не закінчилася. Семена Могила чомусь не стратили одразу. Ще понад пів року він провів у камері смертників харківської в'язниці. Напевно, намовляли покаятись, перейти на бік радянської влади, обіцяли свободу. Та ця свобода була б досить умовною у радянському середовищі. Ані фізично, ані духовно Семен Могила не міг жити в Радянському Союзі. Героя Крут Семена Андрійовича Могила було розстріляно у Харкові у ніч з 22 на 23 березня 1924 року.

Випускне фото 8-го класу 2-ї Української ім. Кирило-Мефодіївського братства гімназії, червень 1918 р. На стрічках зображені хлопці, які загинули під Крутами: ліворуч – Павло Кольченко, праворуч – Микола Ганкевич. Фото належало Вероніці Черняхівській, онуці Михайла Старицького, донці Лариси Старицької-Черняхівської. Частина хлопців-випускників одягнута у військову форму. Нині фото експонується в експозиції Музею видатних діячів української культури (м. Київ)

Вихованці 2-ї Української ім. Кирило-Мефодіївського братства гімназії, які навчались у ній у січні-червні 1918 року¹

8-й клас:

Баталін Михайло
Бляхарський (Бліхарський) Володимир (галичанин)
Бровкін Михайло
Буткевич Феодосій, 1898 р.н.
Ваньчик Михайло, 1897 р.н. (галичанин)
Гіба Юліан, 1897 р.н. (галичанин)
Гуляницький Костянтин, 1897 р.н.
Дзундза Володимир, 8-й кл. (галичанин)
Дрюченко Неоніла, 1900 р.н.
Журбицький Костянтин, 1898 р.н.
Зубрицький Ігнат, 1897 р.н. (галичанин)
Іванина Нестор, 1894 р.н. (галичанин)
Карван Іван, 1893 р.н. (галичанин)
Карван Костянтин, 1896 р.н. (галичанин)
Король Роман, 1897 р.н. (галичанин)
Лоський Ігор, 1900 р.н.
Лопухович Петро, 1900 р.н.
Мельник Галина, 1899 р.н.
Овчаренко Марія, 1898 р.н.
Педа Андрій (галичанин)
Решетилівич Василь (галичанин)
Сушницький Онуфрій
Степаненко Богдан
Черняхівська Вероніка, 1900 р.н.
Величко Микола, 1895 р.н.

Загинули:

Ганкевич Микола, під Крутами
Кальченко Петро, під Крутами
Дубницький Юрій, під Ракитним

¹ – список складено Ольгою Кірієнко на підставі матеріалів фонду 2-ї Української гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства (зокрема: Державний архів м. Києва, ф. Р-332, оп.1, спр.26, арк.70, 72)

² – дані про учнів 7-го класу виявлені неповні

Тут у 1917-1918 рр. у старій будівлі Київського художнього училища (вул. Бульварно-Кудряєвська, 2) знаходилась 2-а Українська ім. Кирило-Мефодіївського братства гімназія

7-й клас²:

Бакало (Бокало) Іван
Волошинов Костянтин
Віденко Ілля
Кутвий Микола
Кавчарина Наталя
Позлацька Марія
Савчук-Соломяний Федось
Тарасенко Марія
Тисячний-Палічко Костянтин
Чарковський Михайло (галичанин)
Юричко Степан (галичанин, примітка:
«Різдво – убитий»)

Загинули під Крутами:

Піпський Григорій
Сорокевич Іван

6-й клас:

Безсмертний Петро
Босайчук Іван
Балай-Чернова Наталя
Буткевич Леонід
Вітвицький Володимир
Глібовська Варвара

Гнаткевич Василь (**загинув під Крутами**)

Грінчак Юрій
Курило Михайло (примітка: «здав у
1918 р. екстерн за 8-й кл.»)
Качинський Вячеслав
Лукасевич Лев
Лях Федір
Любинська Марія
Мазур Ілля
Несторук Надія
Сенецька Надія
Симиренко Іван
Соколовський Андрій (**загинув під**

Крутами)

Сорокевич Володимир
Стефанський Еразм
Терновський Євген (**загинув під**
Крутами)
Токарський Михайло
Цимбал Віктор
Чередніченко Кость
Чупринка Іван
Шимюк Дмитро

Зміст

Крути	3
Українсько-більшовицька війна	4
Київські вуличні бої	7
Визволення країни, жертви більшовиків	10
Бій під Крутами	11
Життя після Крут. Як склалася доля учасників січневого бою	30
Герой Крут, який обрав свободу (Семен Могила)	33
Вихованці 2-ї Української ім. Кирило-Мефодіївського братства гімназії, які навчались у ній у січні-червні 1918 року	40

